

Les exportacions de vins catalans durant la segona meitat del segle XX*

Per Raimon Soler i Becerro

RESUM:

El sector vitivinícola català ha estat tradicionalment exportador. Tanmateix, durant el segle XX ha patit problemes derivats de les crisis de sobreproducció, primer, i de la política econòmica franquista, després. A partir de mitjan la dècada de 1960 els vins catalans van començar a recuperar el seu pols exportador agafant una tendència creient que s'ha accentuat notablement a partir de l'entrada d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea. La represa exportadora i el seu èxit respon als canvis que el sector elaborador ha dut a terme per tal d'adaptar-se a les noves situacions que els mercats reclamaven. En aquest sentit, s'han introduït innovacions de producte, innovacions de procés i s'ha produït un canvi notable en el model d'empresa. El motor principal de tots aquests canvis ha estat el cava.

PARAULES CLAU:

Vi, cava, comerç exterior, empresa vitivinícola, Catalunya, segle XX.

ABSTRACT:

The Catalan wine industry has always been export-oriented. All the same, in the course of the twentieth century it experienced problems derived from overproduction crises, first, and from Franco's economic policies, later. In the mid Sixties Catalan wines began to regain their exporting momentum in an increasing trend given added impetus by Spain's joining of the EEC. This was the result of the changes producers made in order to adapt themselves to the renewed demands of the markets. There were innovations both in the products and in the production process and a remarkable change in company organization and presentation. The leader in all these changes was the cava sector.

KEYWORDS:

Wine, cava, foreign trade, wine producers, Catalonia, twentieth century.

El sector vinícola ha jugat, històricament, un paper estratègic de primer ordre en el desenvolupament econòmic i industrial a Catalunya. Així és com

* Aquest treball s'inscriu en el marc del Grup de Recerca Història Industrial i de l'Empresa, reconegut per la Generalitat de Catalunya com a consolidat (2005SGR 00854) i dirigit pel Dr. Carles Sudrià del Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona.

Francesc Valls ha determinat l'existència de dos cicles fonamentals en l'economia catalana dels segles XVIII i XIX. El primer, que aquest autor denomina com «el cicle de l'aiguardent», abraça pràcticament tot el segle XVIII i entra en crisi durant les primeres dècades del segle XIX. Aquest cicle ve configurat fonamentalment per l'exportació d'aiguardents cap a l'Europa nord-atlànica, la qual tenia com a contrapartida la importació de teixits en cru que eren acabats a Barcelona i després eren reexpedits cap al mercat interior espanyol o bé cap a les colònies americanes. Aquest cicle es va truncar amb la desmembració de l'Imperi espanyol i va conduir a una nova situació —el cicle del vi— en la qual els caldos catalans eren exportats —en aquells moments ja sense ser transformats per un procés industrial— cap als territoris que van romandre sota sobirania espanyola (bàsicament Cuba i Puerto Rico). En aquest cas, el retorn de les exportacions va esdevenir un element fonamental per a la renovada indústria tèxtil catalana: la seva principal matèria primera, el cotó en floca. En definitiva, tal com ja ho va definir Josep Maria Fradera, la vitivinicultura es va acabar subordinant al nou sistema comercial-industrial generat amb posterioritat a la crisi dels primers anys del segle XIX.¹

Tanmateix, el desenvolupament de la segona revolució industrial va coincidir amb la desaparició del caràcter estratègic que el sector vitivinícola havia tingut per a l'economia catalana malgrat que va viure encara el seu darrer repunt exportador decimonònic en el període previ a la invasió fil·loxèrica.² A partir de la crisi econòmica i ecològica que va representar l'aparició a les vinyes catalanes del petit insecte groc, la situació dels exportadors es va complicar i durant la primera meitat del segle XX hi va haver una successió de diverses crisis, que Josep Pujol ha considerat de sobreproducció.³ A aquesta situació li va succeir el període crític de la Guerra Civil i els problemes que per al comerç exterior en general es van plantejar amb l'autarquia franquista. Així, per exemple, a l'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès no es van recollir dades d'anàlisi de vins per a l'exportació fins als anys 1952-1953.⁴ I no serà fins al 1965 que disposem de dades totals d'exportació de vins catalans, publicades per la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, a partir de les informacions que ofereixen les Estadístiques del Comerç Exterior de Espanya.⁵

En aquell any de 1965, les exportacions totals de vins catalans van assolir els

1. F. VALLS, *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Vic, Eumo, 2004; J. M. FRADERA, *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*, Barcelona, Crítica, 1987, 300.

2. Vegeu T. CARNERO, *Expansión vinícola y atraso agrario. La viticultura española durante la gran depresión (1870-1900)*, Madrid, Ministerio de Agricultura, 1980; i J. PUJOL, «Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre 1892 i 1935», *Recerques* 15, 1984, 57-78.

3. PUJOL, «Les crisis de malvenda...».

4. Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès (AHCVP), Fons Estació Enològica.

5. Cambra Oficial de Comerç Indústria i Navegació (COCIN), *Memoria económica de Cataluña*, Barcelona, diversos anys.

231.000 hectolitres, quantitat que, per posar una referència, era inferior a l'exportació de vins des de Vilafranca de l'any 1926 (394.400 hectolitres).⁶ A partir d'aquí, la tendència va seguir una línia ascendent de forma que l'any 2005 han assolit la xifra rècord de 1.305.176 hectolitres. Per tant, podem remarcar que durant la segona meitat del segle xx, especialment durant el darrer terç, s'ha produït un nou cicle exportador de productes vínics, tema sobre el qual tornarem immediatament. En aquest nou cicle ha estat el sector del cava qui ha exercit un paper motor sobre el conjunt del sector vitivinícola català el qual, al seu torn, s'ha transformat notòriament en tot el seu conjunt. Si bé el sector no ha recuperat el caràcter estratègic d'èpoques anteriors, sí que s'ha tornat a situar en llocs destacats en el marc de l'economia catalana, gràcies al nou cicle d'internacionalització. Mostra d'això és l'impacte que sobre l'economia té una empresa com Freixenet segons les taules *input-output* de Catalunya 2001.⁷

En conseqüència, el present article té per objecte fer una primera aproximació a aquest nou cicle exportador. Tot i la presència abassegadora en l'exportació del sector del cava dels darrers anys, crec fonamental prestar atenció també al sector dels vins tranquils que han sigut la base de l'exportació vínica durant bona part del període anterior a l'entrada d'Espanya a la Unió Europea. Per aquest motiu, en un primer apartat presentaré un estat de la qüestió sobre l'evolució a grans trets del sector vitivinícola al món i a l'Estat espanyol (especialment pel que fa als aspectes de consum i marc institucional), per passar a descriure quina és la situació del sector del vi a Catalunya en l'actualitat i després a mostrar l'evolució de les exportacions de vins catalans; entenent que s'ha produït un nou cicle exportador, assenyalaré quins han estat els canvis fonamentals que s'hi han donat tant pel que fa a les innovacions com a la geografia del conreu a Catalunya i dels mercats d'exportació; continuaré prestant atenció a la transformació en el model d'empresa que implica la nova vitivinicultura. Finalment, presentaré un apartat de conclusions tot partint de la premissa que les transformacions que s'han produït són, en bona mesura, resultat de la necessitat d'aquest sector de situar-se en el món.

El mercat mundial de vins i els estímuls sobre la producció i el comerç

El fenomen de la globalització, un mot que tant de moda s'ha posat recentment, és un fet social de llarg termini, especialment pel que es refereix al vi i,

6. *Gaseta de Vilafranca*, 36, 30 de setembre de 1927. Segons les dades de Josep Pujol, el punt de màxima exportació de vins de Catalunya abans de la Guerra Civil s'hauria produït el 1917, amb 2.418.000 d'hectolitres. Durant la dècada dels anys 20, l'exportació de vins s'hauria mogut entorn del milió d'hectolitres (J. Pujol, *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la Guerra Civil*, Bellaterra, Publicacions de la UAB [microformal]).

7. P. PUIG, A. COSTA, J. GALTER i J. MARISCAL, «L'impacte macroeconòmic de l'activitat empresarial en l'economia catalana: el cas de la SEAT i de Freixenet», *Nota d'Economia* 87, 2007.

més concretament, al vi o als productes vinícoles catalans, tal com s'acaba de referir en el text introductori. La competència en el mercat mundial ha obligat a parar atenció a les circumstàncies que, en cada moment, atenyien el sector arreu del món. En aquest sentit, la segona meitat del segle XX i, molt especialment els seus darrers trenta anys han vist l'aparició de diversos fenòmens que han obligat el sector vitivinícola català a resituar-se i a prendre algunes alternatives que, trenta o quaranta anys enrere eren difícils d'imaginar. En primer lloc, s'ha produït una davallada progressiva de la producció en els dos principals elaboradors de vi del món, Itàlia i França, els quals han passat dels 69.557 i 68.742 milers d'hectolitres produïts de mitjana en el període 1971-1975, respectivament, als 53.006 i 49.120, també pel mateix ordre, corresponents a la mitjana de 2000-2004.⁸ Per contra, Espanya, el tercer productor mundial de vi, ha seguit una tendència inversa a la d'Itàlia i França. Així, la producció de vins espanyols ha passat dels 32.189 milers d'hectolitres de mitjana entre 1971 i 1975 als 38.100 del període 2000-2004. En contraposició a aquest fenomen, a començaments del segle XX va aparèixer en l'escena mundial una primera onada de nous productors al continent americà, destacant l'Argentina, els Estats Units i Xile. A finals del mateix segle s'hi ha afegit una segona onada en la qual destaquen països com la República de Sud-àfrica i Austràlia. Amb tot i això, aquests no han acabat amb l'hegemonia europea ni com a productors ni com a exportadors. Itàlia, França i Espanya representaven encara el 63,9 % de les exportacions mundials de vi el 1996-1999, pel 14,6 % dels Estats Units, d'Argentina, de Xile, de Sud-àfrica i d'Austràlia, tots junts. Cal assenyalar que les darreres dades publicades per l'Organització Internacional de la Vinya i el Vi (OIV) apunten a aquesta tendència de creixement de les exportacions d'aquests nous països productors. En el cas concret de les exportacions australianes de vi, aquesta tendència s'ha refermat arribant al punt que l'any 2005 el seu valor ja va superar les espanyoles i la vitivinicultura australiana ha passat a ocupar el sisè lloc en el rànquing de països elaboradors de vins l'any 2004.⁹

Tant com l'aparició o el creixement de nous competidors, el sector vinícola espanyol, en general, i el català, en particular, han rebut l'impacte de dos fets claus més. El primer és un factor de demanda, com és el descens constant del consum de vi a nivell mundial. Des de mitjan la dècada de 1980, la caiguda ha estat constant de manera que s'ha passat dels 239.912 milers d'hectolitres consumits arreu del món de mitjana en el quinquenni 1986-1990 als 224.253 del període 1996-2000, tot i que en els darrers anys sembla que s'ha trencat aquesta tendència i en el darrer informe estadístic de l'OIV s'estimava un consum mundial de 236.961 hectolitres per al 2004. La caiguda del consum de vi és un

8. OIV, *Situación y Estadísticas del sector Vitivinícola Mundial*, París, diversos anys.

9. R. REY, *El mundo del vino 2005*, Barcelona, Federación Española del Vino, Asamblea General. Sobre el desenvolupament de la vitivinicultura australiana, vegeu G. WITTEWITZ i K. ANDERSON, «Accounting for Growth in the Australian Wine Industry, 1987 to 2003», *The Australian Economic Review* 34-2, 2001, 179-189.

fenomen, però, que s'ha produït amb molta més intensitat en els països tradicionalment productors i consumidors, els que esmentàvem abans, i en el conjunt de la Unió Europea, que en els nous països productors, on el consum per càpita de vi o bé s'ha estabilitzat, com als Estats Units o Sud-àfrica, o bé ha augmentat com és el cas d'Austràlia. L'evolució dels hàbits de consum de la població i de les preocupacions sanitàries o de seguretat vial de les institucions són al darrere d'aquesta situació. En el cas de l'Estat espanyol, és prou significatiu que mentre el consum per càpita de vi no ha deixat de caure en els darrers trenta anys, la cervesa ha seguit un procés invers i, des de mitjan la dècada de 1980, a Espanya ja es consumeix més cervesa per habitant i any que no pas vi. Des del punt de vista sanitari, és evident que els nous hàbits i l'esforç de les institucions públiques van en el sentit de reduir el consum d'alcohol, fet que s'està intentant contrarestar amb la posada en marxa de la Fundación para la Investigación del Vino y Nutrición (FIVIN) i els seus estudis sobre els efectes beneficiosos per a la salut del consum moderat de vi.¹⁰

QUADRE 1

Consum de vi per càpita en diversos països, 1970-2004 (litres per habitant)

	1970	1975	1980	1985	1995	2000	2004
França	107	104	95	79	63	59	55
Itàlia	112	104	93	57	62	54	49
Espanya	62	76	65	44	37	39	34
Xile	44	44	47	35	15*	19	16
Grècia	40	38	45	37	31	25	30
Hongria	38	34	35	25	30	30	31
Austràlia	9	11	17	21	18	20	22
URSS	11	13	14	13			
Alemanya	17	23	26	25	23*	23	24
Nova Zelanda	sd	9	11	sd	9	10	20
Sud-àfrica	9	10	9	10	10	9	8
Estats Units	5	7	8	9	8	8	8
Argentina	92	84	76	60	42	38	29
Portugal	93	90	70	89	57	50	48

* Corresponen a 1996.

Fonts: 1970-1980: J. DE BLIJ, *Wine a Geographic Appreciation*, Totowa, Nova Jersey, Rowman & Allanheld, 1983, 142; 1985-1999: OIV, *Situación y Estadísticas del Sector Vinícola Mundial*, París, diversos anys.

10. P. ROCA, «Factores condicionantes de la oferta española de vino», *Distribución y Consumo* 32, 1997, 8-16.

Tal com afirmava l'Oficina Internacional de la Vinya i del Vi (OIV) en el recull d'estadístiques de 1999, semblava que el futur del sector vitivinícola mundial havia de passar per la conquesta de nous consumidors i, en conseqüència, per la capacitat dels elaboradors d'adaptar-se als seus gustos i necessitats. En aquest sentit, cal destacar l'aparició d'un mercat a Àsia que, en el seu conjunt, ha passat de consumir una mitjana de 1.097 hectòlitres l'any entre 1977 i 1975 als 8.107 de 1996-1999. L'expansió del consum de vi al Japó i el procés d'obertura econòmica de la Xina són al darrere d'aquesta incipient, però important, expansió que té bones perspectives de futur.

Un segon impacte en la conformació de l'estructura del sector vitivinícola català ha estat l'entrada d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea, l'any 1986. D'una banda ha significat una obertura del mercat, quedant en peu d'igualtat amb els dos grans productors i exportadors mundials (França i Itàlia). De l'altra, l'entrada a la CEE ha significat la reordenació de l'entramat institucional. L'Estatut de 1970 es va haver d'adaptar al Reglament del Consell 822/87. A més, ha tingut repercussions sobre els mercats d'exportació a les quals faré referència més endavant.¹¹

En resum, caiguda del consum interior, obertura del mercat i aparició de nous competidors, i canvis institucionals conformen el marc en què s'ha hagut de moure el sector vitivinícola català en el darrer terç de la passada centúria.

La situació actual del sector vitivinícola a Catalunya

En aquests moments el sector vitivinícola català —com el conjunt del sector vinícola espanyol— s'estructura entorn de les denominacions d'origen. En concret, l'any 2001 existien a Catalunya onze denominacions que ocupaven una superfície que s'aproximava a les 63.000 hectàrees. D'aquestes onze, deu corresponen a territoris determinats, mentre que la Denominació d'Origen Catalunya és de caràcter genèric i s'estén al llarg de tot el territori català, abraçant totes les seves denominacions d'origen. Una cosa similar succeeix amb la Denominació d'Origen Cava, la qual implica diverses denominacions d'origen no només de Catalunya sinó de tot l'Estat espanyol. D'aquesta manera, una empresa elaboradora catalana pot produir, al mateix temps, vins amb denominació d'origen del territori on es troba instal·lada (Alella, Empordà-Costa Brava, Priorat, Penedès...), amb Denominació d'Origen Catalunya i, a més a més, Cava.

A finals del segle XX la superfície inscrita a les diverses denominacions d'origen catalanes es trobava relativament estancada, amb una lleugera tendència a l'alça, però en els primers anys del segle XXI la tendència ha estat la reducció de

11. Sobre aquest fenomen es pot consultar J. PIQUERAS HABA, «La exportación de vino en España. Los efectos de la integración en la Unión Europea», *Cuadernos de Geografía* 61, 1997, 117-143.

la superfície plantada de vinya. En la campanya 2005/2006 la superfície total en denominacions d'origen corresponent a regions específiques havia davallat fins a les 57.729 hectàrees. Per la seva part, la producció total de vins tranquils, i en consonància amb el que acabem de manifestar, s'havia estabilitzat entorn del 1.600.000 hectolitres, mentre que la producció de cava (majoritàriament catalana) havia descendit bruscament l'any 2001, justament després d'haver superat els 2.000.000 d'hectolitres elaborats el 1999. En conjunt, la producció de vins catalans se situava al voltant del 14% de la producció total espanyola l'any 2001, tot i que si li afegíssim el cava aquesta participació augmentaria fins al 25%. Tot i que els primers anys del segle XXI han representat una certa recuperació de la producció, la participació dels vins catalans en el conjunt de la producció espanyola ha caigut al 18%, cosa que es deu a una mala situació conjuntural de 2005 combinada amb un increment considerable de la producció a la resta de regions vitivinícoles espanyoles. Pel que fa al nombre de cellers elaboradors, podem remarcar que la tendència és de creixement, sense que això comporti, per altra part, un increment significatiu de la seva participació en el conjunt espanyol. D'aquesta manera s'ha passat dels 233 cellers de 1995 als 389 de 2006. El contrast el posen els cellers elaboradors de cava, que mostren un estancament (268, el 1995, 269 el 2006) tot i que, com veurem, una de les característiques principals del sector en aquests moments és el celler que integra la producció de vi tranquil i de cava al mateix temps.

QUADRE 2

Superfície inscrita a les denominacions d'origen catalanes, 1995-2006 (hectàrees)

	1995/1996	2000/2001	2005/2006
Alella	317	338	314
Conca de Barberà	7.064	5.928	5.865
Costers del Segre	4.081	4.180	4.860
Empordà-Costa Brava	2.705	2.032	1.922
Montsant			2.033
Penedès	26.478	27.524	25.512
Pla de Bages		550	550
Priorat	800	1.443	1.722
Tarragona	10.467	11.924	7.627
Terra Alta	8.200	9.220	7.324
Total	60.112	63.139	57.729
Cava	32.761	32.009	32.382
Total Espanya	624.647	634.631	680.472
% Catalunya/Espanya	9,6	9,9	8,5

Fonts: *La Semana Vitivinícola (SEVI)*, diversos anys; i Dirección General de Industria Agroalimentaria y Alimentación, *Datos de los vinos de calidad producidos en regiones determinadas (vcprd). Campaña*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, diversos anys.

Per acabar aquest apartat, cal destacar que l'element més notori del sector vitivinícola català dels darrers anys del segle XX rau en la seva relativa concentració a la regió vitivinícola del Penedès, on podem trobar el 50% dels cellers elaboradors de vins registrats a Catalunya. Aquesta concentració és encara més gran si ens referim a l'àmbit del cava perquè de les 273 empreses registrades que hi havia l'any 2003, al voltant del 76% es trobaven dins d'aquesta denominació d'origen i, molt especialment, a la població que es qualifica com a «capital del cava», Sant Sadurní d'Anoia.

QUADRE 3
Evolució del volum de vi qualificat (1997-2005) (milers d'hectolitres)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Alella		9	8	4	7	8		7	7
Catalunya				372	338	299	299	336	278
Conca de Barberà	82	51	28	79	52	35	31	22	14
Costers del Segre	58	69	47	132	83	87	102	119	75
Empordà-Costa Brava	58	36	59	48	57	60	57	60	51
Montsant						33	33	51	41
Penedès	716	451	540	588	455	523	518	469	381
Pla de Bages	12	11	12	14	11	12	13	11	8
Priorat	13	6	3	5	5	2	17	4	5
Tarragona	475	502	497	453	317	392	439	455	71
Terra Alta	200	296	299	301	301	301	70	66	37
Total	1.615	1.431	1.493	1.995	1.626	1.752	1.579	1.599	969
Cava	1.628	1.682	2.024	1.822	1.307	1.505	1.653	1.796	1.424
Total España	10.008	9.927	11.177	13.831	11.656	11.295	13.138	13.130	13.371
% Catalunya/Espanya (vi)	16,1	14,4	13,4	14,4	13,9	15,5	12,0	12,2	7,2
% Catalunya/Espanya (vi+cava)	32,4	31,4	31,5	27,6	25,2	28,8	24,6	25,9	17,9

Font: Dirección General de Industria Agroalimentaria y Alimentación, *Datos de los vinos de calidad producidos en regiones determinadas (vcpnd)*. Campaña, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, diversos anys.

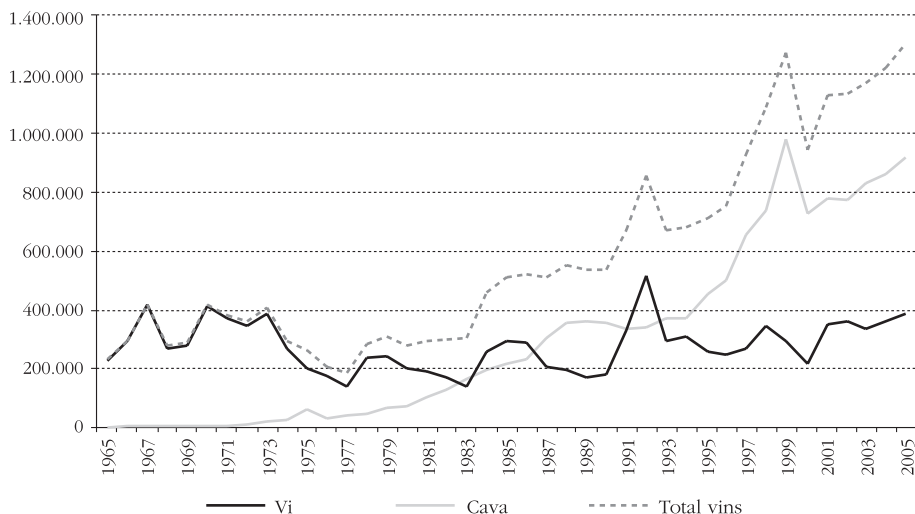
*Un nou cycle exportador*¹²

Tots els indicis apunten que, després de la Guerra Civil, les exportacions de vins catalans no van començar a tenir una certa consistència fins a començaments

12. Les exportacions no inclouen les vendes de vi a l'Estat espanyol.

GRÀFIC 1

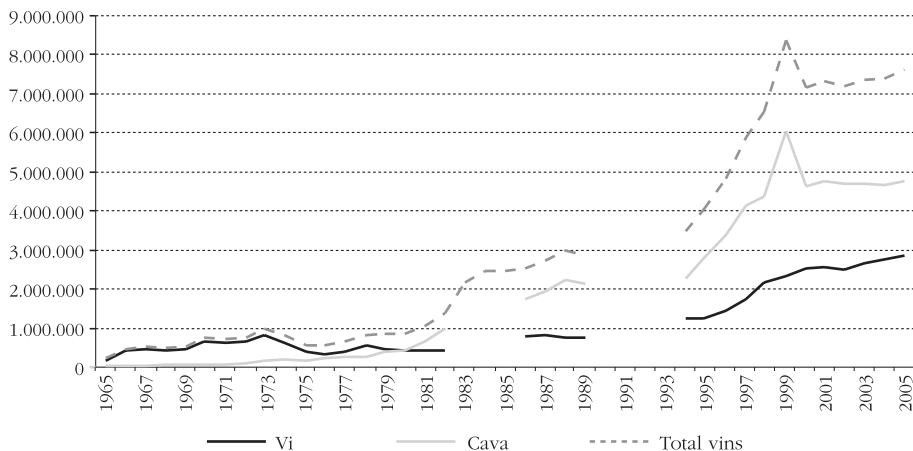
Evolució de les exportacions de vins de Catalunya, 1965-2005 (hectolitres)

Fonts: De 1965 a 1979: COCIN, *Memoria Económica de Cataluña*, diversos anys; de 1979 a 2001, SEVI; de 2002 a 2005: Dirección General de Industria Agroalimentaria y Alimentación, *Datos de los vinos de calidad producidos en regiones determinadas (vcprd)*. Comercio Exterior, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, diversos anys.

GRÀFIC 2

Evolució del valor de les exportacions catalanes, 1965-2005 (milers de pessetes a preus constants de 1975)

Fonts: De 1965 a 1979: COCIN, *Memoria Económica de Cataluña*, diversos anys; de 1980 a 1989: *Estadísticas del Comercio Exterior de España* i COCIN-Tarragona (1991); de 1994 a 2005: IDESCAT (www.idescat.net): base de dades Comerç amb l'Estranger, amb dades de les duanes espanyoles.

de la dècada de 1960, de manera que això es reflecteix en les estadístiques. Després d'un període de moderació de les exportacions durant la dècada de 1960 i d'una lleugera tendència a la baixa des de mitjan els anys setanta i els primers vuitanta, el sector vitivinícola català ha viscut una expansió considerable de les vendes en els mercats exteriors, les quals, al seu torn, han influït notòriament en les transformacions del model de producció i empresarial que s'han donat en els darrers vint-i-cinc anys. Com es pot comprovar als gràfics 1 i 2, doncs, aquest nou cicle expansiu de les exportacions de vi catalanes s'inicia a mitjan la dècada de 1980, després del període relatiu d'estancament anterior i coincidint, de fet, amb l'entrada d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea.

El principal motor d'aquest nou cicle expansiu ha estat, sens dubte, l'èxit exportador del sector del cava. Un dels moments clau d'aquest fenomen ha estat l'any 1980 quan el valor de les vendes de cava a l'exterior va superar per primera vegada al dels vins tranquils. En aquesta segona meitat del segle XX, doncs, podríem determinar tres etapes en funció del tipus de vi que s'ha exportat. En una primera, que es tancaria l'any 1973, el predomini de les exportacions de vi tranquil sobre les de cava és indiscutible. La segona etapa (1974-1980) seria aquella en què l'esmentat predomini comença a ser qüestionat, sobretot gràcies a la coincidència d'un enfonsament de les exportacions de vins amb l'inici de l'arrencada exportadora del cava que faria que des de 1974 la xifra d'exportació d'aquest darrer producte ja no baixés de la xifra dels 20.000 hectolitres anuals. Aquest procés culminaria l'any 1981, en què es donava pas al període següent, moment en el qual el cava s'ha convertit en el dominador absolut de les exportacions de productes vínics des de Catalunya. Ara bé, les dades que es presenten al gràfic 1 no ens han de conduir a engany. Malgrat que el volum de vins exportats en els darrers anys del període estudiat sembla que s'hagi estancat al voltant de la línia dels 300.000 hectolitres, si parem atenció al que ens mostra el gràfic 2, es veu clarament que, tot seguint les passes del cava, el vi tranquil ha tendit a col·locar en el mercat exterior un producte de major valor afegit, any rere any. D'aquesta manera, dels 409 milions de pessetes que es van exportar el 1980 s'havia passat a 1.232 el 1994 i a superar els 2.859 milions de pessetes el 2005.

S'ha de dir que aquest nou cicle expansiu del conjunt de vins catalans (que inclouen tant el vi tranquil com el cava) ha vingut acompanyat de quatre canvis fonamentals, sense els quals aquest cicle no s'hauria produït. Es tracta de la introducció d'innovacions en els processos, innovacions de les que anomenem «de producte», una modificació en la distribució geogràfica en la vitivinicultura d'exportació a Catalunya tant pel que fa referència a les comarques d'origen dels vins com dels mercats d'exportació, derivada en part, també de les innovacions abans esmentades, i finalment una transformació en el model d'empresa, que és la clau de volta del conjunt de tots aquests canvis. Em centraré en cada un d'aquests aspectes en els apartats que segueixen.

Innovació en els processos: el triomf del vi embotellat

La prossecció d'una major qualitat en l'elaboració del producte ha estat un objectiu dels elaboradors catalans al llarg de tot el segle XX, els quals han estat influenciats també per l'acció d'algunes institucions com les estacions enològiques de Vilafranca del Penedès (1903) o de Reus (1905).¹³ Malgrat tot, s'ha de ressaltar que els processos de vinificació no havien variat massa a l'alçada de 1960. Entre els canvis que es van introduir a partir de la dècada de 1970 cal destacar les formes de premsat, la introducció de nous tipus d'envàs on fermenta el most, els quals permeten controlar-ne millor els processos de fermentació, i algunes innovacions en els sistemes de clarificació.¹⁴

D'entre tot aquest conjunt d'innovacions tècniques, potser la més important hagi estat la implantació dels envasos metàl·lics que impliquen la incorporació de grups frigorífics als cellers. Aquest tipus d'envàs té com a funció principal millorar el desfangament del most, permetre la fermentació a temperatura controlada i contribuir a l'estabilització tartàrica dels vins. En el cas dels vins negres, a més, l'envàs metàl·lic permet la maceració homogènia.¹⁵ Sembla que la introducció d'aquest tipus d'envasos es produí durant la dècada de 1960, segons afirma Miquel Torres. Però ja a finals de la dècada de 1970, Josep Maria Vidal i Barraquer considerava que aquest era un procés que s'estava generalitzant a tota la comarca del Penedès, malgrat que el Catastro Vitícola y Vinícola. Denominación de Origen Penedès registrava que només un 9% dels envasos instal·lats en aquesta regió vinícola eren metàl·lics. Així doncs, la substitució de cups «de fàbrica» o de fusta pels nous envasos metàl·lics ha estat un fenomen que s'ha produït recentment i de forma relativament ràpida.¹⁶

És evident que la introducció de l'envasament metàl·lic ha estat impulsada per les necessitats del sector del cava, el qual ha arrossegat la resta del sector vinícola català. Tot plegat ha repercutit en la qualitat dels vins exportats de forma que, a mesura que han transcorregut els anys, el vi embotellat ha anat guanyant terreny al vi que s'ha exportat a doll i, malgrat que això ha estat també causat per

13. Sobre la tasca desenvolupada per l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca es pot consultar el treball d'A. SAUMELL, R. ARNABAT i J. ROMEU, *Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès, 1903-2003. Cent anys d'història*, Barcelona, Institut Català de la Vinya i el Vi, 2003.

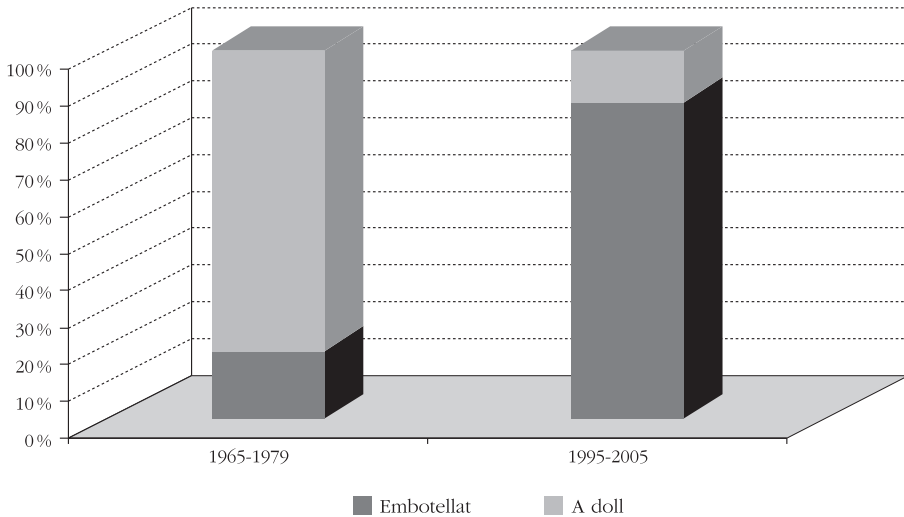
14. M. NADAL, «De l'autarquia a l'expansió del sector vitivinícola (1940-2000)», J. COLOMÉ (ed.), *De l'aiguardent al cava. El procés d'especialització vitivinícola a les comarques del Penedès-Garraf*, Vilafranca del Penedès, El 3 de Vuit / R. Nadal editor, 2003, 113-139.

15. NADAL, «De l'autarquia a l'expansió...», 137; R. SOLER, «De magatzems a cellers. Recuperació de la producció i transformacions empresarials al Penedès, 1940-2000», COLOMÉ (ed.), *De l'aiguardent al cava...*, 202.

16. *La Semana Vitivinícola* 2.567-2.568, 3.755. Vegeu també el llibre d'A. TORELLÓ, *El cava i jo. Quaranta anys d'experiències*, Tarragona, Edicions El Mèdol, 1994, 47-48; J. M. VIDAL-BARRAQUER, *Tecnología moderna de los vinos blancos y en especial de los vinos de cava (vinos espumosos de método champañés)*, Vilafranca del Penedès, Estació Enològica, 1983, 15.

GRÀFIC 3

Proporció del vi embotellat i a doll en les exportacions catalanes, 1965-2005

Nota: només vi tranquil.

Fonts: vegeu quadre 4.

l'èxit exportador del cava, cal assenyalar com a dada significativa que el valor de les exportacions de vi embotellat va superar les de vi a doll l'any 1974, malgrat que el volum exportat en aquesta darrera forma ha tingut un pes respectable fins a temps relativament recents. En definitiva, entre 1965-1979 i 1995-2005, la situació de les exportacions de vi tranquil en funció de l'envàs s'han invertit completament. Mentre que durant el primer període el vi embotellat representava el 19,6% dels hectolitres exportats, en el segon període (1995-2001) han estat els vins a doll els que havien passat a ser només el 13% de les exportacions.

Una major proporció de vi embotellat ha facilitat l'augment de les exportacions i una major qualitat de les mateixes. Gradualment, la major part dels cellers elaboradors han fet una aposta clara per la qualitat i, en conseqüència, l'exportació de vi a doll s'ha anat abandonant. Això és el que reflecteix el quadre 4. De les quatre comarques exportadores de 1965-1979, dues (Alella i Penedès) comercialitzaven a l'exterior més vi embotellat que a doll; tot i això, en el cas del Penedès els vins exportats a doll van representar, de mitjana, un gens menyspreable 27% en tot el període.¹⁷ En les dues restants (Priorat i Tarragona), dominaven de forma claríssima les exportacions de vi a doll. Els darrers cinc

17. Segons les dades que proporciona la Cambra de Comerç a la *Memoria Económica de Catalunya*, va ser el 1972 quan les exportacions de vins embotellats del Penedès van superar definitivament les de vi a doll.

anys del segle XX les torques havien canviat completament. Només dues de les onze denominacions d'origen (Conca de Barberà i Tarragona) continuaven exportant més vi a doll que embotellat. En la resta, s'exportaven més ampelles que vi en cups o envasos similars i en cinc d'aquestes (Alella, Catalunya, Empordà, Penedès i Priorat), el vi embotellat cobria el 100% de les exportacions.

QUADRE 4

Proporció de les exportacions de vi tranquil embotellat i a doll a Catalunya, 1965-2005 (mitjanes anuals en hectolitres)

	<i>Hectolitres</i>				<i>Percentatges</i>			
	1965-1979		1995-2005		1965-1979		1995-2005	
	<i>Embotellat</i>	<i>A doll</i>	<i>Embotellat</i>	<i>A doll</i>	<i>Embotellat</i>	<i>A doll</i>	<i>Embotellat</i>	<i>A doll</i>
Alella	865	141	725	0	86,0	14,0	100,0	0,0
Catalunya			138.989	0			100,0	0,0
Conca de Barberà			9.041	9.406			49,0	51,0
Costers del Segre			14.218	1.978			87,8	12,2
Empordà-Costa Brava			2.903	17			99,4	0,6
Montsant			7.371	0			100,0	0,0
Pla de Bages			1.201	0			100,0	0,0
Penedès	21.254	7.978	154.959	323	72,7	27,3	99,8	0,2
Priorat	204	9.469	3.524	52	2,1	97,9	98,6	1,4
Tarragona	35.146	218.693	9.279	27.794	13,8	86,2	25,0	75,0
Terra Alta			14.513	1.002			93,5	6,5
Total	57.468	235.710	271.563	40.542	19,6	80,4	87,0	13,0

Fonts: De 1965 a 1979: COCIN, *Memoria econòmica de Catalunya*; de 1995 a 2001: Dirección General de Industria Agroalimentaria y Alimentación, *Datos de los vinos de calidad producidos en regiones determinadas (vcprd)*. Comercio exterior, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, diversos anys.

Innovació en els productes

Les millores en els processos de vinificació i l'exportació de vi embotellat han anat acompanyades d'un canvi en els productes que s'han comercialitzat al mercat exterior. L'elaboració de cava ja va suposar, en el seu moment, la introducció d'una innovació de producte que va acabar conquerint el mercat interior, en un procés clar de substitució d'importacions, primer, per convertir-se, després, en el producte estrella de les exportacions catalanes de vins.¹⁸ Però a més podem

18. Sobre això, vegeu el treball d'F. VALLS JUNYENT, «Compitiendo con el "champagne". La industria española de vinos espumosos antes de la Guerra Civil», *Revista de Historia Industrial* 33-1, 2007, 47-79.

QUADRE 5
Varietats de raïm admeses en les denominacions d'origen catalanes, 2005

	<i>Blanques</i>	<i>Negres</i>
Alella	Xarel·lo o pansa blanca, Garnatxa blanca, Chardonnay, Macabeu, Parellada, Chenin i Sauvignon blanc	Pansa rosada, Picapoll, Ull de llebre, Garnatxa tinta, Cabernet sauvignon, Merlot i Pinot noir
Catalunya	Chardonnay, Garnatxa, Macabeu, Moscatell d'Alexandria, Parellada, Riesling, Sauvignon blanc, Xarel·lo, Chenin, Gewurztraminer, Malvasia, Malvasia de Sitges, Pero Ximenes, Picapoll, Sumoll i Vinyater	Cabernet Franc, Cabernet sauvignon, Garnatxa negra, Garnatxa peluda, Merlot, Monestrell, Pinot noir, Samsó, Trepata, Ull de Llebre, Garnatxa tintorera, Picapoll, Syrah i Sumoll
Conca de Barberà	Parellada, Macabeu i Chardonnay	Trepata, Ull de llebre, Garnatxa, Cabernet sauvignon, Merlot, Pinot noir i Syrah
Costers del Segre	Albarinyo, Macabeu, Xarel·lo, Parellada, Chardonnay, Garnatxa blanca, Riesling i Sauvignon blanc	Garnatxa negra, Ull de llebre, Cabernet sauvignon, Merlot, Monestrell, Trepata, Samsó, Pinot noir i Syrah
Empordà-Costa Brava	Garnatxa blanca, Garnatxa vermella, Macabeu i Chardonnay	Carinyena, Garnatxa, Ull de Llebre, Cabernet sauvignon, Sirah i Merlot
Montsant	Chardonnay, Garnatxa blanca, Macabeu, Moscatell, Pansa, Parellada i Trobat	Cabernet sauvignon, Samsó, Garnatxa negra, Garnatxa peluda, Merlot, Monestrell, Picapoll negre, Syrah i Ull de llebre
Penedès	Macabeu, Xarel·lo, Parellada, Chardonnay i Subirat parent	Garnatxa negra, Monestrell, Ull de Llebre, Cabernet sauvignon, Merlot i Samsó
Pla de Bages	Macabeu, Picapoll, Parellada i Chardonnay	Ull de llebre, Merlot, Cabernet sauvignon i Garnatxa
Priorat	Garnatxa blanca, Macabeu, Pero Ximenes, Chenin i Viogner	Garnatxa negra, Garnatxa peluda, Carinyena, Cabernet sauvignon, Merlot i Syrah
Tarragona	Chardonnay, Garnatxa blanca, Moscatell d'Alexandria, Moscatell frontignan, Parellada, Sauvignon blanc, Subirat parent o Malvasia, Macabeu i Xarel·lo	Cabernet sauvignon, Garnatxa, Merlot, Monestrell, Pinot noir, Samsó, Syrah i Ull de Llebre
Terra Alta	Garnatxa blanca, Macabeu, Parellada, Chardonnay i Moscatell	Garnatxa negra, Ull de llebre, Carinyena, Merlot, Cabernet sauvignon i Syrah
Cava	Macabeu, Xarel·lo, Parellada, Chardonnay, Subirat parent (Malvasia de la Rioja), Garnatxa negra, Monestrell, Pinot noir* i Trepata*	

* Autoritzades només per a cava rosat.

Font: INCAVI: www.gencat.net/darp/c/incavi/docpral/cinc03.htm

destacar que en el conjunt de denominacions d'origen catalanes s'han produït, sobretot en els darrers anys del segle XX, algunes transformacions crucials en els productes que s'ofereixen les quals han vingut de la mà de la introducció de varietats foranies de raïm, com el chardonnay, el sauvignon blanc o el gewürstraminer, en les varietats de raïm blanc, o el cabernet sauvignon, el merlot, el pinot noir o el syrah, en les de negre.

El cas de la Denominació d'Origen Penedès pot ser una bona mostra d'aquest tipus d'innovació. El predomini de les varietats blanques tradicionals, les quals intervenen en el cupatge del cava (macabeu, xarel·lo i parellada) és, fins al moment, indiscutible. Tanmateix, des de la dècada de 1990 la proporció de varietats negres ha anat augmentant progressivament, la qual cosa ha comportat la marginació de la varietat tradicional usada en aquesta comarca per a l'elaboració de vins negres (el sumoll) i és, al seu torn, el resultat de l'expansió de les plantacions de cabernet sauvignon i de merlot i, en part, de la recuperació d'una varietat autòctona tradicional com és l'ull de llebre.

QUADRE 6
Superfície plantada de vinya segons varietats de raïm.
Denominació d'Origen Penedès, 1975-2005

	<i>Hectàrees</i>					<i>Percentatge</i>				
	1975	1991	1995	2000	2005	1975	1991	1995	2000	2005
Varietats blanques										
Macabeu	4.033	6.870	6.710	6.622	5.996	16,5	25	25,3	24	21,8
Xarel·lo	12.337	9.588	8.678	7.833	7.107	50,4	34,8	32,8	28,4	25,8
Parellada	3.286	6.447	6.256	6.045	5.243	13,4	23,4	23,6	21,9	19,0
Chardonnay	0	716	841	1.038	1.300	0	2,6	3,2	3,8	4,7
Altres blanques	sd	898	735	783	633	sd	3,3	2,8	2,8	2,3
Total blanques	sd	24.519	23.220	22.321	20.309	sd	89,1	87,7	81	73,7
Varietats negres										
Ull de llebre	1.543	717	918	1.507	1.404	6,3	2,6	3,5	5,5	5,1
Cabernet Sauvignon	0	866	909	1.148	1.843	0	3,1	3,4	4,2	6,7
Merlot	0	266	446	1.554	1.224	0	1	1,7	5,6	4,4
Carinyena	91	473	402	365	216	0,4	1,7	1,5	1,3	0,8
Sumoll	1.543	0	0	0	0	6,3	0	0	0	0,0
Altres negres	sd	673	583	648	518	sd	2,4	2,2	2,4	1,9
Total negres	sd	2.995	3.258	5.222	5.204	sd	10,9	12,3	19	18,9
Total vinyes	24.495	27.514	26.478	27.543	25.513	100	100	100	100	100

Fons: INDO, *Catastro vitícola y vinícola D.O. Penedés. Año 1982*, Madrid, 1982; Estadístiques del Consell Regulador de la Denominació d'Origen Penedès que es poden consultar a la pàgina web <http://www.dopenedes.es>

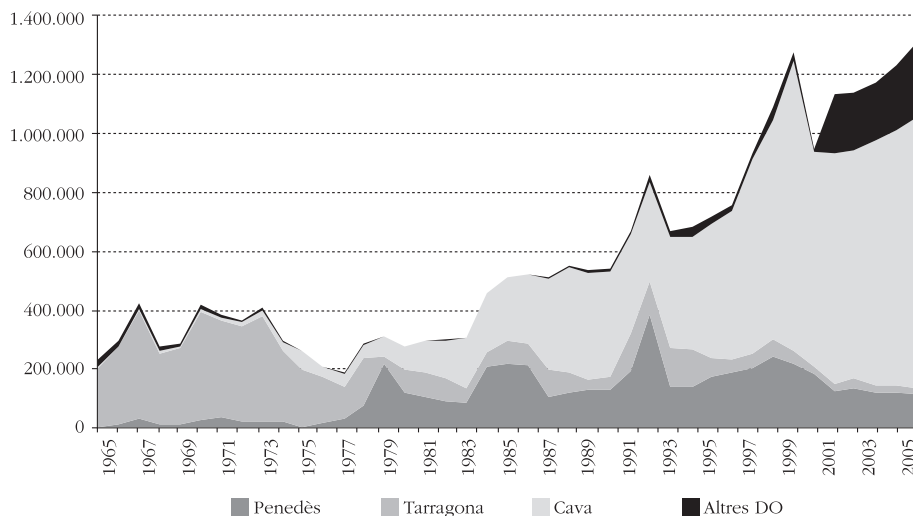
La introducció d'aquestes varietats ha permès a les empreses de la regió del Penedès oferir una gamma diversificada de productes (blancs, rosats, negres,

caves; vins joves, criances, reserves i grans reserves). En aquest cas, la transformació també s'ha produït durant els darrers vint anys del segle. Usant encara l'exemple del Penedès, sabem que cap al 1982 la major part dels cellers elaboraven exclusivament vi blanc (el 84%), mentre que només unes poques empreses oferien vins rosats (el 13%), negres (el 17%) o caves (el 13%). A partir d'una mostra de 63 empreses exportadores de la DO Penedès podem determinar la dimensió del canvi que s'ha produït dinou anys més tard. De manera que l'any 2001 totes les empreses elaboraven vi blanc però també la majoria feien vi rosat (83%) o negre (92%). A més a més, la major part dels esmentats cellers oferien caves entre la seva gamma de productes. Significativament, bona part dels cellers elaboradors de vins tranquils eren originalment productors de cava que havien fet el pas cap a l'elaboració de vi tranquil.¹⁹

Canvis geogràfics en l'origen de les exportacions

Un dels canvis més importants que és resultat de les innovacions introduïdes en aquest nou cicle ha estat una nova distribució del pes de les comarques exportadores cosa que és, en certa manera, lògica atès que el cava s'elabora en

GRÀFIC 4
Evolució de les exportacions de vi catalanes per Denominació d'Origen,
1965-2005 (hectolitres)

Fons: COCIN, *Memoria Econòmica de Catalunya* i SEVI, amb dades procedents de l'INDO.

19. SOLER, «De magatzems a cellers...».

la seva major part al Penedès, i és per aquest motiu que aquesta Denominació d'Origen s'ha convertit en la principal regió vinícola exportadora de Catalunya. Mentre va perdurar el predomini del vi a doll com a principal producte exportat, va ser la Denominació d'Origen Tarragona la que dominava en el conjunt de les exportacions. Però el vi embotellat Penedès i les exportacions de cava van acabar qüestionant aquesta hegemonia. El regnat de les exportacions de vi de Tarragona es va estendre fins al 1980, moment en què es va veure superat per les del Penedès i es pot considerar definitivament destronat quan el cava va imposar la seva llei, cap al 1982. A aquesta situació s'ha afegit el creixement de les exportacions d'altres zones productores i en els darrers anys ha tingut un impacte determinant la creació de la Denominació d'Origen Catalunya, la qual ha començat a desbancar del lideratge exportador de vins tranquils la DO Penedès.

La concentració en el mercat europeu: l'impacte de la integració

Si la geografia de les comarques exportadores ha variat substancialment, la destinació dels vins catalans ha patit també canvis fonamentals al llarg del temps. Val a dir que, en general, el mercat europeu ha estat sempre el principal consumidor de vins catalans. Països com Alemanya, Suïssa, el Regne Unit, Suècia o la mateixa França han estat grans mercats fins i tot abans del procés d'integració europea. Amb tot i això, en el període inicial del nou cicle exportador de la vitivinicultura catalana, ha estat el mercat americà i molt especialment l'Amèrica del Nord (Estats Units i, en menor mesura, Canadà) la base sobre la qual s'ha fonamentat l'exportació dels caldos elaborats a Catalunya.

QUADRE 7
Principals àrees de l'exportació dels vins catalans, 1965-2005 (percentatges)

	1965	1975	1984	1990	1995	2000	2005
UE-25	75,6	47,2	24,3	48,8	63,7	67,3	69,1
Resta Europa	3,2	22,1	8,0	9,8	9,2	7,4	7,2
Total Europa	78,8	69,4	32,3	58,6	73,0	74,7	76,2
Àfrica	8,0	3,5	1,1	0,4	0,3	0,2	0,3
Amèrica del Nord	4,7	5,9	53,2	28,7	18,6	14,7	14,3
Resta Amèrica	5,2	10,6	60,2	33,1	3,7	4,4	3,5
Total Amèrica	9,3	16,0	63,2	35,8	22,4	19,1	17,8
Àsia	3,1	1,6	2,5	3,2	3,4	5,5	5,1
Oceania i diversos	0,7	9,5	1,0	2,0	1,0	0,5	0,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Fonts: entre 1965 i 1990, *Catalunya exporta*, editat pel Consells de Cambres de Comerç; de 1995 a 2005: IDESCAT (www.idescat.net): Base de Dades *Comerç amb l'estranger*, amb dades de les duanes espanyoles.

Tanmateix, la integració d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea (1986) i la creació de la Unió Econòmica i Monetària (1992) ha tingut com a efecte no només el retorn al predomini europeu sinó a què aquest mercat augmenti any rere any el seu pes relatiu. No és un fet causat tant per la constant ampliació geogràfica de la Unió Europea com per la intensificació de les exportacions a mercats que ja tradicionalment eren compradors de vins catalans. Mercats com el txec, l'eslovac, l'hongarès i el polonès són, encara ara, relativament marginals. Des de mitjan la dècada de 1990 el principal mercat de productes vínics catalans ha estat Alemanya, fins a un punt que el segon i tercer mercats d'exportació han quedat ben lluny del germànic. Però el procés d'integració europea també ha afavorit la recuperació de les vendes de vi a mercats com el del Regne Unit i l'ampliació de mercats com el francès, l'holandès o el belga.

QUADRE 8
Principals països importadors de vins catalans, 1965-2005
(milers de pessetes corrents)

1965		1975		1984		1990		
1	Regne Unit	123.446	Suïssa	181.805	Estats Units	4.484.706	Estats Units	4.255.416
2	Alemanya (RF)	37.530	Regne Unit	173.292	Regne Unit	793.575	Alemanya	2.748.364
3	França	25.225	Suècia	126.148	Canadà	592.930	Suècia	1.345.751
4	Suècia	19.163	Nova Zelanda	85.820	Suècia	470.512	Regne Unit	1.084.319
5	Estats Units	15.385	Estats Units	67.579	Suïssa	385.825	Suïssa	803.344
6	Dinamarca	12.966	Andorra	66.660	Alemanya	227.494	Canadà	640.849
7	Suïssa	9.985	Dinamarca	58.294	Andorra	220.587	França	465.635
8	Gabon	9.510	Canadà	55.357	Japó	150.143	Dinamarca	449.010
9	Síria	7.259	Itàlia	47.982	Dinamarca	138.004	Japó	428.040
10	Colòmbia	7.172	Àustria	35.464	Itàlia	98.246	Andorra	369.596
1995		2000		2005				
1	Alemanya	9.354.953	Alemanya	22.627.714	Alemanya	24.925.913		
2	Estats Units	4.650.139	Estats Units	7.118.076	Regne Unit	9.971.022		
3	Suècia	2.562.527	Regne Unit	5.398.860	Estats Units	8.677.169		
4	Regne Unit	2.189.690	Japó	2.766.550	Japó	3.120.634		
5	Dinamarca	1.322.236	Suïssa	2.500.632	Suïssa	3.041.618		
6	Suïssa	1.277.911	Suècia	2.243.349	França	2.846.651		
7	Japó	817.687	Dinamarca	2.190.755	Suècia	2.302.868		
8	Països Baixos	624.946	Canadà	1.313.085	Països Baixos	1.891.022		
9	Noruega	620.836	França	1.242.171	Bèlgica	1.841.222		
10	Canadà	550.621	Països Baixos	1.225.699	Canadà	1.673.446		

Fons: entre 1965 i 1990: *Catalunya exporta*, editat pel Consells de Cambres de Comerç; de 1995 a 2005: IDESCAT (www.idescat.net): base de dades Comerç amb l'Estranger, amb dades de les duanes espanyoles.

Fora d'Europa, el principal client han estat i són encara els Estats Units d'Amèrica. Fins a 1990, abans de la creació de l'UEM, es mantenia com el primer con-

sumidor de vins catalans. Tot i que en termes absoluts l'exportació cap aquest país no ha deixat de créixer, ha perdut posicions en el rànquing d'importadors fins a situar-se en tercer lloc el 2005. Per acabar aquest apartat, cal destacar la importància creixent del mercat japonès, que del vuitè lloc com a importador el 1984 s'ha situat en el quart el 2005.

L'augment de la propensió exportadora

D'altra banda, podem advertir que un altre dels efectes de la integració ha estat que la propensió a exportar de les denominacions d'origen catalanes ha augmentat des de l'ingrés d'Espanya a la Unió Europea. Només a la Denominació d'Origen Tarragona la proporció que representen les exportacions en les vendes totals ha disminuït entre 1989 i 2003. A la gran comarca productora, el Penedès, el pes total del comerç exterior es manté entorn del 35%, amb lleugeres variacions. Entretant, són remarcables els casos del Priorat i de la DO Catalunya. El primer s'ha de tenir en compte pel gran salt en la proporció que representen les seves exportacions a causa, sobretot, de la revolució de la viti-vinicultura que han impulsat personatges com Josep Lluís Pérez Verdú, Álvaro Palacios, René Barbier, Carles Pastrana, Dafne Glorian o, fins i tot, el popular cantantautor Lluís Llach. Aquesta revolució ha suposat que una zona que semblava desnonada per a l'exportació de vins hagi arribat a obtenir un notable

QUADRE 9

Proporció que representa l'exportació sobre el comerç total a les denominacions d'origen catalanes, 1989-2006 (percentatges)

	1989/1990	1996/1997	2002/2003	2005/2006
Alella	7,5	11,4	19,6	16,1
Catalunya			54,0	52,4
Conca de Barberà	0,6	28,4	14,1	46,0
Costers del Segre	0,0	15,8	14,0	34,3
Empordà-Costa Brava	1,0	4,5	5,6	6,6
Montsant			10,6	34,2
Penedès	31,4	39,6	34,5	35,7
Pla de Bages		11,1	11,1	15,1
Priorat	7,3	28,7	44,4	42,6
Tarragona	21,9	7,9	14,3	25,5
Terra Alta	2,1	1,8	22,2	38,1
Total	19,8	19,5	29,4	39,2

Font: Dirección General de Industria Agroalimentaria y Alimentación, *Datos de los vinos de calidad producidos en regiones determinadas (vcprd)*. Campaña, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, diversos anys.

prestigi internacional.²⁰ En el segon cas, el de la DO Catalunya, s'ha de destacar que, malgrat la seva recent creació l'any 2000, ha exportat més del que ven en el mercat interior. Això pot ser conseqüència del fet que les empreses que s'han registrat en aquesta denominació estiguin col·locant productes amb marques que es trobaven abans registrades en qualsevol de les altres denominacions. Es tractaria de productes de gamma mitjana/mitjana-baixa, la relació qualitat-preu dels quals els faria relativament competitius en determinats mercats. Tal seria el cas de l'empresa Miguel Torres, els vins de la qual, amb marca Sangre de Toro o Coronas, principals productes de l'exportació d'aquest celler, es venien abans com a DO Penedès i ho fan ara sota la DO Catalunya.

Les transformacions en el model d'empresa

L'element fonamental que ha fet possible dur a terme tot aquest conjunt de transformacions ha estat l'empresa vinícola. Però per a això, al seu torn, aquesta empresa ha hagut de transformar-se per adaptar-se als canvis que s'han succeït en el món del vi en els darrers anys. Efectivament, abans de la dècada de 1980, l'empresa tipus que comercialitzava els vins era la que es denominava «magatzemista», la qual comprava el caldo als pagesos o altres cellers o cooperatives i després ell mateix realitzava les seves barreges per aconseguir el tipus de vi que volia col·locar al mercat.

Novament la Denominació d'Origen Penedès ens ofereix una bona mostra per confirmar aquesta afirmació. Entre 1928 i 1969, els canvis que es detecten en aquesta zona pel que fa al model d'empresa imperant van ser només de caire quantitatiu. En ambdues dates continuaven dominant els magatzemistes de vins esmentats abans, malgrat que en la darrera data s'apuntava quins serien els canvis que s'esdevindrien en el futur ja que els elaboradors de cava havien passat d'11 a 59 entre una i l'altra data, mentre que el nombre de magatzemistes havia baixat de 143 a 135. La del «cava» era el model d'empresa que s'estava imposant cap a 1970. En aquest darrer cas, podem parlar d'una empresa pròpiament industrial. Aquest és un fet inherent a les característiques del mateix producte que elaboren i que comercialitzen, ja que el cava s'ha de vendre forçosament embotellat i necessita una infraestructura més complexa que la del simple magatzemista de vins (caves on deixar reposar les ampolles durant el temps necessari, espai en el qual construir les rimes, es necessiten línies d'embotellament...).21

20. G. ANDREU PÉREZ, «Los vinos de D.O. Priorat: exportación y comercialización del vino de tradición en la mundialización», *ACE. Revista de Enología* 33, 2003 (<http://www.acenologia.com>); C. SANTANA, «Lluís Llach "Els raïms de la revolta"», *Mètode* 29, 2001, 49-54.

21. SOLER, «De magatzems a cellers...».

QUADRE 10
Principals empreses exportadores 2000-2001

<i>Empreses</i>	<i>Població</i>	<i>Valor de les exportacions en euros</i>	
		<i>2000</i>	<i>2001</i>
Freixenet, SA	Sant Sadurní d'Anoia	156.263.147	186.403.900
Miguel Torres, SA	Vilafranca del Penedès	33.686.728	40.267.810
Codorniu, SA	Barcelona	26.216.148	26.216.150
Castellblanch, SA	Sant Sadurní d'Anoia	16.227.327	16.227.330
Segura Viudas, SA	Sant Sadurní d'Anoia	7.951.390	9.015.182
Rene Barbier, SA	Sant Sadurní d'Anoia	7.224.165	7.212.146
Manuel Sancho e Hijos, SA	Castellví de la Marca	4.134.963	4.207.085
Dalmau Hermanos y Cia. Sucesor, S.A.	Tarragona	3.005.061	3.005.061
Teichenne, SA	Bellvei	2.205.714	2.404.049
Cooperativa Vinícola Del Penedes, SCCL	Vilafranca del Penedès	2.073.492	2.073.492
El Mas Pujó, SA	Santa Margarida i els Monjos	1.923.239	1.923.239
Raimat, SA	Barcelona	1.803.036	1.803.036
Bodegas J. Sardà, SA	Castellbisbal	1.502.530	1.502.530
Masia Vallformosa, SA	Vilobí del Penedès	1.202.024	1.202.024
De Muller, SA	Reus	961.619	961.619
Bodegas Roqueta, SA	Manresa	901.518	901.518
Juvé & Camps, SA	Sant Sadurní d'Anoia	751.265	751.265
Compañía Internacional de Grandes Vinos, SA	Santa Fe del Penedès	721.215	721.215
Cavas Hill, SA	Moja	601.012	601.012
Celler Cooperatiu de Vilafranca del Penedès, SCCL	Vilafranca del Penedès	601.012	601.012
Josep Masachs, SA	Torrelles de Foix	522.881	601.012
Celler Grimau Gol, SA	Vilafranca del Penedès	360.607	360.607
Celler Josep Piñol, SA	Font-Rubí	360.607	360.607
Alsina Sardà, SA	El Pla del Penedès	300.506	300.506
Sadeve, SA	Torrelavit	300.506	300.506
Cavas del Castillo de Perelada, SA	Peralada	240.405	240.405
Josep Maria Raventós i Blanc, SA	Sant Sadurní d'Anoia	240.405	240.405
Torelló Llopart, SA	Sant Sadurní d'Anoia	185.095	185.095
Bodegas Montesquius, SA	Sant Sadurní d'Anoia	180.304	180.304
Jaume Serra, SA	Vilanova i la Geltrú	180.304	180.304
Oliveda, SA	Capmany	180.304	180.304
Cavas del Ampurdán, SA	Peralada	150.253	150.253
Mata Casanovas, SA	Sant Sadurní d'Anoia	150.253	150.253
Robert J. Mur, SA	Sant Sadurní d'Anoia		120.202
Roger Goulart, SA	Barcelona	72.121	72.121
Comerciantes Reunidos de Vinos, SA	Sant Julià de Ramis	30.051	30.051
Albet i Noya, SAT	Sant Pau d'Ordal	1.021.721	
Castell de Vilarnau, SA	Sant Sadurní d'Anoia	540.911	
Jean Leon, SA	Barcelona	540.911	
Vinagreries del Penedès, SA	Pacs del Penedès	420.708	
Licors Jané, SL	El Vendrell	240.405	
Molí Coloma, SL	Subirats	210.354	
Cavas Lavernoya, SA	Sant Sadurní d'Anoia	120.202	
Celler Sort del Castell, SL	El Morell	60.101	

Font: *Anuari ACICSA: anuari català d'indústria, comerç, serveis i administració*, Barcelona, diversos anys.

Després, entre l'aprovació de l'Estatuto de la Viña y el Vino, l'any 1973, i l'entrada d'Espanya a la Unió Europea, el 1986, es va produir la transformació definitiva de l'empresa, ja que és el període en què els magatzemistes del Penedès, concentrats bàsicament a Vilafranca, van deixar pas als cavistes de Sant Sadurní i als «nous» cellers elaboradors —els quals seguien el model traçat per Miguel Torres des dels anys 60—, de manera que acabarien integrant verticalment des del conreu de la vinya fins a la comercialització. Aquest model s'ha consolidat des de 1986, de manera que ens trobem amb una empresa que procura tenir les seves pròpies vinyes per controlar la qualitat de la major part de la seva producció, tot i que pot comprar raïm a proveïdors externs per completar les seves necessitats. Es tracta, doncs, d'una empresa que impulsa la introducció de noves varietats per oferir un producte diversificat, que aplica noves tècniques enòlogiques i que ha mecanitzat la major part dels processos. A més, en general, es tracta d'una empresa dinàmica comercialment que manifesta una clara voluntat de col·locar el seu producte a tots els mercats possibles. En aquest sentit, cal assenyalar que el nombre d'empreses exportadores de la Denominació d'Origen Penedès ha passat de les 20 que hi havia el 1975 a 63 l'any 2001. Es tracta d'empreses que, en la mesura de les seves possibilitats, no s'han mantingut en el marc estricte del Penedès, que les ha vist néixer. No és només que les tres «multinacionals» del vi (Freixenet, Codorniu i Torres) hagin establert caps de pont en altres zones vinícoles, sinó que fins i tot algunes empreses petites o mitjanes s'estan establint en zones com, per exemple, la Ribera del Duero. Aquest model, però, no és exclusiu del Penedès i el trobem en bona part de les altres denominacions d'origen catalanes.

Això ho podem comprovar al quadre 10 en el qual s'observa que, entre les empreses exportadores, ens trobem amb un sector que dominen les tres grans multinacionals catalanes del vi, abans esmentades, que són propietàries de vinyes i cellers en diverses zones productores del món, on han constituït filials per comercialitzar els seus vins i diversifiquen les seves inversions.²² Les sis principals empreses exportadores de 2000-2001 són o bé els grups Freixenet, Codorniu i Torres o bé empreses que pertanyen a algun d'aquests tres (Castellblanch, Segura Viudas i René Barbier són propietat de Freixenet). Però al mateix temps ens trobem amb algunes empreses de dimensió mitjana (Manuel Sancho e Hijas, Masia Vallformosa, per exemple) o algunes de petites (com Albet i Noya). A més trobem en aquest rànquing alguns dels tradicionals exportadors de la Denominació d'Origen Tarragona (Dalmau Germans, De Muller) i la presència significativa de la Cooperativa Vinícola del Penedès i del Celler Cooperatiu de Vilafranca del Penedès, les quals han emprès aquests darrers anys un procés de modernització important, elaborant els seus vins i caves amb marca pròpia.

22. Vegeu VALLS JUNYENT, «Comptiendo con el “champagne”...», 47-79.

Conclusions

Tot i haver estat tradicionalment exportador, durant la primera meitat del segle XX el sector vinícola català va iniciar una tendència descendent pel que fa a les vendes a l'exterior. Després de la Guerra Civil, les exportacions catalanes de vi van continuar amb aquesta tendència, de manera encara més intensa. A l'arrel d'aquest fenomen hi trobem els coneguts problemes que per al conjunt del comerç exterior de tot l'Estat espanyol va suposar la política autàrquica del primer franquisme, als quals cal afegir també el fet que la superfície de vinya va retrocedir notablement a Catalunya durant aquests primers anys de la dictadura a causa que bona part de les terres es van tornar a dedicar a conreus bàsics per a la subsistència, com els cereals.²³

No va ser fins a mitjan la dècada de 1960 que les exportacions de vins van començar a remuntar de manera significativa, aproximant-se als 400.000 hectolitres anuals. Tanmateix, el final del franquisme va ser un període marcat novament per les dificultats i va comportar una altra caiguda de les exportacions víniques. Seria a la dècada de 1980 i, molt especialment, a partir de 1984, que el total de vins exportats des de Catalunya va tornar a tenir un procés de puixança i l'exportació va seguir creixent fins al 2000, de manera gairebé imparable. Fou així que l'any 1999 es van vendre a l'estranger 1.270.000 hectolitres de vi (inclòs el cava), situant-se en un nivell similar als bons moments de l'exportació anterior a la Guerra Civil.²⁴

El mèrit indiscutible d'aquesta nova empena exportadora recau, evidentment, sobre les exportacions de cava. Es tracta d'un producte que, any rere any, ha anat guanyant terreny al seu principal competidor, el *champagne* francès. El del cava és un sector que ha sabut modernitzar-se i anar afrontant els principals reptes que tenia plantejats però que, a més, ha sabut arrossegar a la modernització la resta del sector. De tal forma que podem afirmar que els vins tranquils que s'exportaven abans de 1965 poc tenen a veure amb els que es comercialitzen a l'exterior en l'actualitat. Ni s'elaboren de la mateixa manera, ni es produeixen amb el mateix tipus de raïm, ni es comercialitzen de la mateixa forma. Però, a diferència del cava, el qual fins avui podem considerar que s'ha basat en una política comercial extensiva (que primava les vendes sobre el marge comercial), podem dir que el sector del vi tranquil es fonamenta en la col·locació d'un producte de major qualitat o, si es vol, de major valor afegit. Tal i com hem pogut comprovar, sense vendre massa més hectolitres, el valor de les exportacions de vi tranquil s'ha incrementat notablement tot dibuixant una corba molt similar a la del cava.

23. En aquest sentit, es pot consultar el clàssic treball de E. GIRALT, «Evolució de l'agricultura al Penedès. Del cadastre de 1717 a l'època actual», *Actas y Comunicaciones de la 1a. Asamblea Intercomarcal de Investigadores del Penedès y la Conca d'Òdena*, Martorell-Igualada, Impremta Bas, 1950, 166-176.

24. Vegeu PUJOL, «Les crisis de malvenda...».

A què cal atribuir l'èxit exportador del conjunt del sector vinícola català? Es tracta, de manera molt evident, d'una combinació de factors. En primer lloc, al fet que en conjunt s'ofereix un producte la relació qualitat/preu del qual li permet competir amb cert avantatge als mercats internacionals. En segon lloc, cal tenir present la voluntat exportadora de les tres empreses que exerceixen el lideratge del sector, les quals han obert mercats i han demostrat a la resta de les empreses les possibilitats que hi havia a l'exterior per als productes que oferien els cellers catalans. A tot això s'hi ha d'afegir l'existència d'un empresariat dinàmic que ha sabut adoptar les innovacions necessàries i que ha interpretat correctament, si més no en termes generals, els canvis que es produïen en la demanda de vins durant la segona meitat del segle XX. També hi ha d'haver una certa influència de la història del mateix sector, ja que, des del segle XVIII, s'ha tractat d'una activitat amb una alta propensió a l'exportació que ha vist als mercats internacionals una sortida «natural» al seus productes i, segons sembla, ha sabut adaptar-se al que aquests mercats demandaven. Encara hi hem d'afegir les dificultats de penetració dels vins catalans al mercat espanyol, fet molt accentuat en el cas dels vins tranquils, ja que aquests es troben amb poderosos competidors bé siguin els tradicionals vins de Rioja bé es tracti dels nous de la Ribera del Duero o Somontano. Finalment, és evident que l'entrada d'Espanya a la Unió Europea, al contrari del que temien molts productors, ha suposat un estímul a l'exportació i ha tornat a obrir les portes de mercats com l'Alemanya o el de la Gran Bretanya i ha permès augmentar considerablement les vendes en mercats europeus com l'holandès o el belga. La integració europea no ha significat una retirada dels altres mercats. Contràriament, s'ha produït un procés de diversificació dels mercats considerable i s'han consolidat posicions en mercats com el dels Estats Units d'Amèrica o el del Japó.

En definitiva, el sector vitivinícola català no està exempt de problemes, però des del punt de vista del comerç exterior no es pot dubtar que des de mitjan segle XX ha sigut capaç de transformar-se tot incorporant les innovacions necessàries per adaptar-se amb èxit a les noves realitats.

APÈNDIX 1
Evolució de les exportacions de vins catalans (hectolitres)

	<i>Ví</i>	<i>Cava</i>	<i>Total vins</i>		<i>Ví</i>	<i>Cava</i>	<i>Total vins</i>
1965	227.173	3.865	231.038	1986	287.652	232.831	520.483
1966	293.806	4.586	298.392	1987	205.124	305.031	510.156
1967	416.220	4.580	420.800	1988	195.914	354.527	550.442
1968	270.336	5.790	276.126	1989	172.408	360.918	533.326
1969	280.690	7.130	287.820	1990	180.841	354.196	535.037
1970	410.380	6.810	417.190	1991	331.031	336.209	667.240
1971	374.380	7.830	382.210	1992	516.038	340.418	856.457
1972	349.280	11.480	360.760	1993	292.915	374.749	667.664
1973	387.510	21.620	409.130	1994	307.826	375.284	683.110
1974	267.710	26.790	294.500	1995	259.552	455.468	715.021
1975	200.460	63.230	263.690	1996	247.765	503.093	750.857
1976	174.410	33.610	208.020	1997	268.550	657.480	926.030
1977	143.940	43.020	186.960	1998	345.490	739.828	1.085.318
1978	237.359	44.780	282.139	1999	292.898	977.798	1.270.696
1979	243.692	67.410	311.102	2000	217.028	727.640	944.668
1980	200.641	75.360	276.001	2001	350.599	778.870	1.129.470
1981	190.909	104.220	295.129	2002	359.293	772.660	1.131.953
1982	172.381	128.970	301.351	2003	335.406	832.430	1.167.836
1983	138.595	166.624	305.219	2004	359.518	864.086	1.223.604
1984	258.602	198.145	456.747	2005	386.758	918.418	1.305.176
1985	293.381	216.391	509.771				

Fonts: De 1965 a 1979: COCIN, *Memoria Económica de Cataluña*, diversos anys; de 1979 a 2001: SEVI; de 2002 a 2005: Dirección General de Industria Agroalimentaria y Alimentación, *Datos de los vinos de calidad producidos en regiones determinadas (vcprd)*. *Comercio Exterior*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, diversos anys.

APÈNDIX 2

Evolució de les exportacions de vins catalans (pessetes de 1975)

	<i>Vi</i>	<i>Cava</i>	<i>Total vins</i>		<i>Vi</i>	<i>Cava</i>	<i>Total vins</i>
1965	180.033	36.697	216.730	1986	788.653	1.727.190	2.515.843
1966	421.562	40.054	461.616	1987	809.771	1.919.242	2.729.013
1967	472.523	43.168	515.691	1988	767.894	2.235.137	3.003.030
1968	437.571	55.413	492.985	1989	757.299	2.110.652	2.867.950
1969	461.821	66.767	528.588	1990			
1970	675.634	68.656	744.290	1991			
1971	627.624	70.344	697.967	1992			
1972	675.792	95.553	771.346	1993			
1973	804.188	175.237	979.425	1994	1.231.563	2.245.664	3.477.227
1974	614.885	200.105	814.991	1995	1.233.732	2.783.833	4.017.565
1975	391.040	156.642	547.682	1996	1.450.935	3.378.836	4.829.771
1976	326.382	220.505	546.888	1997	1.749.565	4.108.946	5.858.512
1977	397.260	261.065	658.325	1998	2.167.936	4.354.377	6.522.313
1978	562.251	270.913	833.164	1999	2.330.250	6.034.828	8.365.078
1979	473.398	386.392	859.790	2000	2.536.692	4.626.446	7.163.138
1980	409.304	433.273	842.577	2001	2.543.869	4.770.395	7.314.264
1981	422.520	637.926	1.060.445	2002	2.499.643	4.677.801	7.177.444
1982	406.957	982.705	1.389.662	2003	2.676.318	4.678.824	7.355.142
1983			2.156.620	2004	2.737.810	4.657.199	7.395.009
1984			2.458.580	2005	2.859.843	4.748.423	7.608.266
1985			2.478.500				

Fonts: De 1965 a 1979: COCIN, *Memoria Econòmica de Catalunya*, diversos anys; de 1980 a 1989: *Estadísticas del Comercio Exterior de España* i COCIN-Tarragona (1991); de 1994 a 2005: IDESCAT (www.idescat.net): base de dades Comerç amb l'Estranger, amb dades de les duanes espanyoles. Per a l'índex de preus s'ha usat el de l'*Informe económico* del BBVA fins a 2001 i de 2001 en endavant l'Índex de Preus al Consum de l'INE.